

=Dijana Korac ♦ Božo Goluža ♦ Marina Beus=====

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet

dijana.korac@ff.sum.ba – bozo.goluza@ff.sum.ba – marina.beus@ff.sum.ba

UDK: 711.6/.7(497.6 Hercegovina):929

Prethodno priopćenje

KOMEMORIRANJE PAPA I BISKUPA U HODONIMIMA HERCEGOVINE

Sažetak

Hodonimi su posljednjih desetljeća jedna od poprilično zastupljenih tema različitih znanstvenih istraživanja. Iako ulična nomenklatura prije svega služi za lakšu orijentaciju ljudi u određenome prostoru, ona ima puno dublje simboličko značenje. Budući da se svaka velika društveno-politička promjena manifestira i na izmjeni ulične toponimije, što je očito i na primjeru Hercegovine, nazivi hodonima svakako su u korelaciji s određenom političkom opcijom, čiji je cilj kroz komemoriranje pojedinih osoba i događaja utjecati na kolektivno (selektivno) sjećanje društvene zajednice.

Predmet je našega interesa razdoblje nakon osamostaljenja Bosne i Hercegovine, kada je došlo do veće promjene ulične nomenklature. Tôm su prilikom nazivi ulica i trgova, koji su evocirali uspomenu na razne partizanske borbe i događaje iz Drugoga svjetskog rata kao i na komunističke političke i kulturne djelatnike, zamijenjeni imenima osoba i događaja iz hrvatske povijesti kojima se nastojalo utjecati na jačanje nacionalne svijesti i kolektivnoga identiteta.

U nazivlju hercegovačkih ulica komemorirana su i imena pojedinih papa i biskupa, a analiza njihove prisutnosti u najnovijoj uličnoj nomenklaturi na području Hercegovine ukazuje na jedan segment kolektivnoga, odnosno selektivnoga sjećanja Hrvata koji žive na ovome području. Analiza obuhvaća dvije hercegovačke županije (Hercegovačko-neretvansku i Zapadnohercegovačku), a temelji se na podacima iz službenih glasila te mrežnih stranica gradova i općina.

Ključne riječi: papa; biskup; Hercegovina; hodonimi; ulice; trgovi

COMMEMORATION OF POPES AND BISHOPS IN HODONYMS OF HERZEGOVINA

Summary

Hodonyms have been one of the more scientifically researched topics over the past decades. Although street nomenclature primarily aids easier orientation of people in a particular area, it has a quite deeper symbolic meaning. Since every great socio-political change also manifests itself in a replacement of street toponymy, as also evident in Herzegovina, the names serving as hodonyms definitely correlate with a particular political option whose goal is to influence the collective (selective) memory of a social community by commemorating selected individuals and events.

The object of our interest is the period after the independence of Bosnia and Herzegovina was declared, when greater change of street nomenclature occurred. The names of streets and squares that evoked memories of different partisan fighters and events from the Second World War, as well as communist political and cultural workers, were replaced by the names of persons and events from the Croatian history thus trying to influence the strengthening of national consciousness and collective identity.

The names of Herzegovinian streets also serve to commemorate popes and bishops and the analysis of their presence in the street nomenclature in the Herzegovina region suggests one segment of collective, i.e. selective memory of Croats who live in this area. The analysis includes two Herzegovinian cantons (Herzegovina-Neretva and West-Herzegovina Cantons) and is based on data obtained from the official publications and websites of cities and municipalities.

Keywords: pope; bishop; Herzegovina; hodonyms; streets; squares

Uvod

Jedna od tema različitih znanstvenih istraživanja jest nominacija odnosno de-nominacija ulične nomenklature koja je i u hrvatskoj znanstvenoj zajednici posljednjih godina prilično zastupljena. Pri tome treba naglasiti da je poseban interes usmjeren prema istraživanju hodonima vezanih za razdoblje nakon sloma komunističke vlasti.¹ Budući da se svaka velika društveno-politička promjena

¹ Kako je ova tematika u okviru interesa istraživača iz različitih znanstvenih područja, o čemu svjedoči i velik broj radova u hrvatskoj znanstvenoj zajednici, ovdje ćemo navesti samo neke od njih. No, valja kazati kako se i mnogi drugi radovi, ne manje vrijedni, kao i oni koji donose zanimljive rezultate vezane za hodonime u različitim europskim zemljama, mogu pronaći u ovim člancima. Borislav Grgin, „Primjer selektivnog pamćenja: hrvatski srednjovjekovni vladari u nazivlju ulica i

manifestira i na izmjeni ulične toponimije, što je očito i na primjeru Hercegovine, nazivi hodonima svakako su u korelaciji s određenom političkom opcijom čiji je cilj kroz komemoriranje pojedinih osoba i događaja utjecati na kolektivno (selektivno) sjećanje društvene zajednice. Pri tome treba imati na umu da ulična nomenklatura ima duboko simboličko značenje, a u isto vrijeme otkriva stajalište službene političke vlasti. Slijedom toga, nakon dolaska nove vlasti gotovo redovito odbacuju se simboli ranijega društveno-političkog sustava, što pokazuju i primjeri nazivlja hercegovačkih ulica i trgova u posljednjih stotinjak godina. U skladu s ovom praksom odvijala se i posljednja velika promjena ulične nomenklature na ovim prostorima (od 90-ih godina 20. stoljeća)² kada su nazivi ulica i trgova, koji su evocirali uspomenu na razne partizanske borbe i događaje iz Drugoga svjetskog rata kao i na komunističke političke i kulturne djelatnike, zamijenjeni imenima osoba i događaja iz hrvatske povijesti kojima se nastojalo utjecati na jačanje nacionalne svijesti i kolektivnoga identiteta.³ S obzirom na

trgova najvažnijih hrvatskih gradova“, *Povijesni prilozi*, Hrvatski institut za povijest, 32, 2007., str. 283-295; Zlatko Begonja, „Odonimi kao ideološke manifestacije na primjeru Zadra u XX. stoljeću“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 48, 2006., str. 703-720; Zdravka Jelaska Marijan, „Službena imenovanja i preimenovanja ulica u Splitu 1912.-1928. godine“, *Studia ethnologica Croatica*, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, 26, 2014., str. 229-252; Bojan Marjanović, „Promjena vlasti, promjena ulica“, *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme*, Klub studenata sociologije „Diskrepancija“, 12, 2007., str. 105-127; Ivana Crljenko, „Izraženost identiteta u gradskoj toponimiji kvarnerskih i istarskih gradova“, *Hrvatski geografski glasnik*, Hrvatsko geografsko društvo, 1, 2008., str. 67-89; Jelena Stanić - Laura Šakaja - Lana Slavuj, „Preimenovanja zagrebačkih ulica i trgova“, *Migracijske i etničke teme*, Institut za migracije i narodnosti, 1-2, 2009., str. 89-124; Lena Mirošević, „Imena ulica i trgova kao odraz zajedničkoga kulturno-povijesnog naslijeđa“, *Kartografija i geoinformacije*, Hrvatsko kartografsko društvo, 16, 2011., str. 57-71; Lena Mirošević - Marin Borzić, „Ulična nomenklatura grada Splita kao odraz političkih i kulturnih promjena“, *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, Hrvatsko etnološko društvo i Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta, 37, 2014., str. 187-201; Ivica Mataija, „Gospička hodonimija“, *Folia onomastica Croatica*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 23, 2014., str. 143-158.

² Napominjemo da svi današnji hodonimi nisu rezultat promjene ulične nomenklature iz 90-ih godina prošloga stoljeća, nego je i posljednjih godina u nekim hercegovačkim općinama i gradovima došlo do novih imenovanja ulica.

³ Duško Petrović, „Anatomija identiteta. Teorijsko problematiziranje identiteta“, *Etnološka istraživanja*, Etnografski muzej, 11, 2006., str. 226-227; B. Grgin, *n. dj.*, str. 283-295; Z. Begonja, *n. dj.*, str. 719; B. Marjanović, *n. dj.*, str. 109; I. Crljenko, *n. dj.*, str. 69; L. Mirošević, *n. dj.*, str. 69; Lena Mirošević, „Gradska toponimija kao nositelj kolektivnih identiteta“, *Geografska imena. Zbornik radova s Prvog nacionalnog znanstvenog savjetovanja o geografskim imenima*, Vladimir Skračić – Josip Faričić (ur.), Sveučilište u Zadru, 2011., str. 83-93; J. Stanić - L. Šakaja - L. Slavuj, *n. dj.*, str. 90. Također više vrijednih radova vezanih uz navedenu tematiku može se naći u: Maja Brkljačić - Sandra Prenađa (ur.), *Kultura pamćenja i historija*, Golden marketing - Tehnička knjiga 2006.; Michal Sladeček - Jelena Vasiljević - Tamara Petrović Trifunović (prir.), *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, Zavod

činjenicu da je hrvatski narod tradicionalno vezan za Katoličku Crkvu, osim nacionalnoga ističe se i katolički identitet naroda, pa su to zasigurno razlozi zbog kojih su se u uličnoj nomenklaturi našla i imena papa i biskupa. Iako nije tema ovoga rada, valja spomenuti i to da se, osim papa i biskupa, u hercegovačkim hodonimima čuva uspomena i na brojne katoličke svece te svećenike, redovnike i redovnice.

1. Rezultati istraživanja

Analiza uličnoga nazivlja dviju hercegovačkih županija (Hercegovačko-neretvanske i Zapadnohercegovačke), koja se temelji na podacima iz službenih glasila te mrežnih stranica gradova i općina,⁴ pokazala je kako su pape i biskupi zastupljeni u šest gradova i općina (Mostar, Široki Brijeg, Posušje, Ljubuški, Čitluk i Neum).⁵ Najprije valja ustvrditi činjenicu kako su, s obzirom na uče-

za udžbenike, 2015. Isticanje nacionalne svijesti i jačanje kolektivnoga identiteta posebno je očito u poslijeratnim razdobljima što pokazuju neka istraživanja. O tome više: Boris Banovac, „Etničnost i regionalizam u Istri: povijesni rakurs i suvremeni kontekst“, *Migracijske i etničke teme*, Institut za migracije i narodnosti 4, 1996., str. 279; Boris Banovac, „Modernitet, prostor i konstrukcija identiteta“, *Revija za sociologiju*, Hrvatsko sociološko društvo, 3-4, 2000., str. 114; Duško Sekulić, „Prostor i identitet“, *Erasmus: časopis za kulturu demokracije*, Erasmus Gilda, 19, 1997., str. 46-57.

⁴ Rezultati analize uličnoga nazivlja izneseni u tekstu, tablicama i grafikonima ovoga rada temelje se na podacima objavljenim u: *Službeno glasilo Općinskog vijeća općine Mostar*, Mostar, 1-2/1995., str. 10; *Službeno glasilo Općinskog vijeća općine Mostar*, Mostar, 5/1995., str. 16; *Službeno glasilo općina Zapad, Jugozapad i Jug Mostar*, Mostar, 3/1998., str. 11; *Službeno glasilo gradske općine Mostar Jugozapad*, Mostar, 3/2003., str. 1; *Službeno glasilo Općinskog vijeća općine Čitluk*, Čitluk, 8/2013., str. 139-141; *Službeno glasilo Općinskog vijeća općine Čitluk*, Čitluk, 5/2015., str. 85-87; *Službeno glasilo Općinskog vijeća općine Čitluk*, Čitluk, 2/2016., str. 63; *Službeno glasilo Općinskog vijeća općine Čitluk*, Čitluk, 4/2016., str. 97; *Službeno glasilo Općinskog vijeća općine Čitluk*, Čitluk, 4/2019., str. 47; *Službeno glasilo Općinskog vijeća općine Čitluk*, Čitluk, 7/2020., str. 57-58; *Službeni glasnik općine Posušje*, Posušje, 1/2005., str. 1-8; *Službeni glasnik općine Posušje*, Posušje, 5/2005., str. 203; *Službeni glasnik općine Posušje*, Posušje, 10/2005., str. 89; *Službeni glasnik općine Posušje*, Posušje, 12/2018., str. 215-216; *Službeni glasnik općine Široki Brijeg*, Široki Brijeg, 1/2004., str. 24-42; *Službeni glasnik grada Širokog Brijega*, Široki Brijeg, 6/2015., str. 194; *Službeni glasnik općine Ljubuški*, Ljubuški, 1/2016.; *Službeni glasnik općine Ljubuški*, Ljubuški, 7/2017., str. 322-325; *Narodni list općine Neum*, Neum, 1/1993., str. 3-4; *Rješenje o utvrđivanju novih imena ulica u Neumu*, br. Rješenja R-01-I-13/02, Neum, 27. 3. 2002.; *Odluka o adresnom sustavu općine Neum i označavanju naseljenih mjesta, ulica i trgova nazivima te zgrada brojevima*, broj Odluke 01-02-870/17, Neum, 19. 6. 2017.

⁵ Ostale općine u kojima živi većinsko hrvatsko stanovništvo (Stolac, Čapljina, Ravno, Grude i Prozor-Rama) nemaju nijednu ulicu posvećenu nekomu od rimskih papa ili pak katoličkih biskupa. Dok se u Ravnome nalazi samo Trg Rudera Boškovića na čijoj se adresi nalaze sve važne institucije, u Stocu je imenovano 13 ulica, u Čapljini pet trgova i 31 ulica, u Grudama 22 ulice, a u Općini Prozor-Rama 12 ulica. *Narodni list općine Čapljina. Službeno glasilo*, Čapljina, 2/2016., str. 1-3; *Narodni list općine Stolac*, Stolac, 3/1994., str. 2-3; *Službeni glasnik općine Grude*, Grude, 1/2004.;

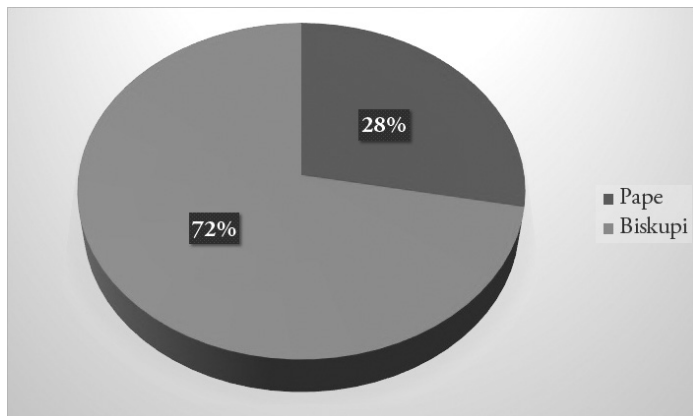
stalost pojavljivanja u uličnoj toponimiji Hercegovine, biskupi zastupljeniji od papa. Naime, u ovim hercegovačkim gradovima i općinama 72 % hodonima (23 od 32 ulice i trga) nosi ime po jednome od hrvatskih biskupa i kardinala (Grgur Ninski, Petar Berislavić, Faust Vrančić, Rafo Barišić, Josip Juraj Strossmayer, Anđeo Kraljević, Paškal Buconjić, Alojzije Mišić, Alojzije Stepinac, Petar Čule, Franjo Kuharić, Ćiril Kos), dok je pet papa (Ivan VIII., Lav X., Siksto V., Urban VIII., Ivan Pavao II.) komemorirano u dva trga i sedam hercegovačkih ulica, što čini 28 % od ukupna broja ovih hodonima.

Zanimljivo je ukazati na činjenicu da je samo jedan od pet komemoriranih papa iz novijega vremena, dok su gotovo svi biskupi djelovali u novije vrijeme (19. i 20. stoljeće). Više je razloga zašto je to tako. U Hercegovini, a ni u cijeloj Bosni i Hercegovini, stoljećima nije postojala redovita crkvena hijerarhija. Hercegovački apostolski vikarijat (to još nije redovita crkvena uprava) uspostavljen je 24. ožujka 1846. godine. Prvim vikarom postao je fra Rafael (Rafo) Barišić (1846. – 1863.). Naslijedio ga je fra Anđeo Kraljević (1864. – 1879.), a nakon njega dolazi fra Paškal Buconjić (1880. – 1881.) koji prilikom ponovne uspostave redovite crkvene hijerarhije (1881.) postaje prvim dijecezanskim mostar-sko-duvanjskim biskupom (1881. – 1910.). Na biskupskoj stolici u Mostaru Buconjića je naslijedio fra Alojzije Mišić (1912. – 1942.), a nakon njega mostar-sko-duvanjskim biskupom postaje dijecezanski svećenik dr. Petar Čule (1942. – 1980.). Iz ovoga je jasno zašto se u nazivima hercegovačkih ulica i trgova uglavnom spominju biskupi iz 19. i 20. stoljeća. Valja istaknuti i činjenicu da su petorica od 12 komemoriranih biskupa svoju službu obnašali u Hercegovini.

S druge strane, kada je riječ o papama, razumljivo je da su se predlagачi nazivlja ulica i trgova osvrtni na bogatu povijest veza između hrvatskoga katoličkog

Službeni glasnik općine Grude, Grude, 1/2018., str. 2-8; <https://prozor-rama.org/o-opcini> (12. IX. 2020.); <https://ravno.ba/> (12. IX. 2020.). Valja napomenuti da se u navedenim službenim glasilima Općine Grude ne nalazi Ulica fra Paškala Buconjića koja se može pronaći na nekim mrežnim stranicama vezanim za popis izbornih jedinica za lokalne izbore 2016. i 2020. godine. Iz mjerodavnih ureda Općine Grude dobili smo potvrdu kako su svi službeni nazivi grudskih ulica objavljeni u navedenim službenim glasilima, a je li i kada, između ostalih, Ulica fra Paškala Buconjića bila ranije imenovana te u međuvremenu zamijenjena novim nazivom, nismo dobili odgovor. Također treba napomenuti da smo, tragajući za odlukama o preimenovanjima ulica i trgova iz mjerodavnih općinskih tijela vlasti u Općini Ravno i Općini Prozor-Rama, došli do podataka da, iako se na službenim stranicama i jedne i druge općine te u službenim općinskim aktima koriste, u odnosu na razdoblje komunizma, novi nazivi ulica, odnosno trga kada je riječ o Općini Ravno, njihovo imenovanje nije, do zaključivanja ovoga rada, prošlo pravnu proceduru.

naroda i Svete Stolice. Ti iznimno dobri odnosi započeli su još s papom Ivanom IV. (640. – 642.),⁶ a napose s Ivanom VIII. (872. – 882.)⁷ koji se 879. godine hrvatskomu knezu Branimiru (879. – 892.) obraća kao „ljubljenomu sinu“. Najomiljeniji papa modernoga vremena svakako je sv. Ivan Pavao II. (1978. – 2005.). Osim iznimne popularnosti odigrao je veliku ulogu u rušenju bezbožnih komunističkih sustava u svijetu, a, što je za Hrvate još važnije, nemjerljiva je njegova uloga u međunarodnome priznanju Republike Hrvatske. Vatikan je među prvima kao suverenu državu Hrvatsku priznao 13. siječnja 1992.⁸ Sve ovo utjecalo je na to da se njihova imena u novijemu razdoblju (nakon pada komunizma) nađu u nazivima ulica i trgova ne samo Republike Hrvatske nego i u hercegovačkim gradovima i općinama s većinski hrvatskim katoličkim pučanstvom.

Graf 1: Odnos zastupljenosti papa i biskupa u hercegovačkim hodonimima

Geografska distribucija uličnoga nazivlja ukazuje na sljedeće činjenice. Najveći broj ulica i trgova posvećenih papama i biskupima nalazimo u Posušju (jedan trg i 11 ulica), što čini 37,5 % od ukupna broja. Naime, u Posušju jedan trg i četiri ulice nose ime jednoga pape, a sedam ulica posvećeno je jednomu od katoličkih biskupa. Na drugome mjestu nalazi se Široki Brijeg u kojemu osam ulica komemorira uspomenu na nekoga biskupa (25 % od ukupna broja). Na trećemu mjestu po učestalosti pojavljivanja imena papa i biskupa u nazivlju trgova i ulica nalaze se Mostar i Čitluk (po 12,5 % od ukupna broja). Naime, u

⁶ Mile Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, Crkva u svijetu, 1996., str. 33-42.

⁷ *Isto*, str. 58-61.

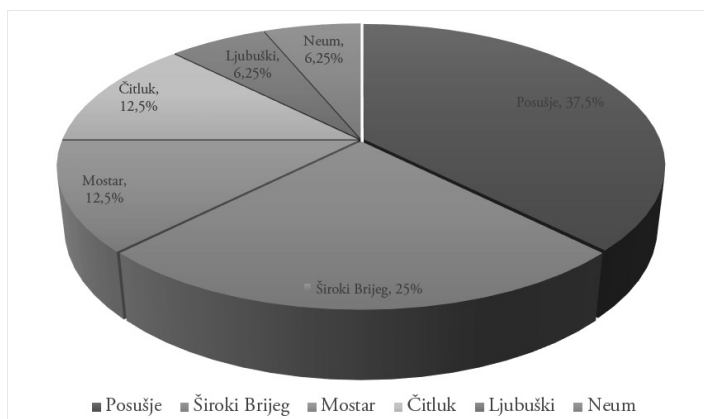
⁸ Marijo Milić, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, Laus, 1998.

KOMEMORIRANJE PAPA I BISKUPA U HODONIMIMA HERCEGOVINE

Mostaru četiri ulice nose imena hrvatskih biskupa, u Općini Čitluk jedan trg i dvije ulice nose ime jednoga pape, a jedna ulica posvećena je jednomu katoličkom biskupu. Posljednje mjesto po učestalosti pojavljivanja ovakvih hodonima dijele Ljubuški i Neum (po dvije ulice odnosno po 6,25 % od ukupna broja). Dok je u Ljubuškomu jedna ulica posvećena papi, a jedna biskupu, u Neumu dvije ulice nose imena poznatih hrvatskih biskupa.

Tablica 1. Zastupljenost ulica i trgova s imenima papa i biskupa u hercegovačkim gradovima i općinama

Grad/Općina	Ukupan broj (papa + biskup)	Ime pape	Ime biskupa
Posušje	5 + 7	Ivan Pavao II., Ivan VIII., Lav X., Siksto V., Urban VIII.	Grgur Ninski, Petar Berislavić, Faust Vrančić, Rafo Barišić, Alojzije Stepinac, Petar Čule, Franjo Kuharić
Široki Brijeg	0 + 8		Grgur Ninski, Rafo Barišić, Josip Juraj Strossmayer, Andeo Kraljević, Alojzije Mišić, Alojzije Stepinac, Franjo Kuharić, Ćiril Kos
Mostar	0 + 4		Rafo Barišić, Paškal Buconjić, Alojzije Stepinac, Petar Čule
Čitluk	3 + 1	Ivan Pavao II.	Alojzije Stepinac
Ljubuški	1 + 1	Ivan Pavao II.	Alojzije Stepinac
Neum	0 + 2		Alojzije Stepinac, Petar Čule

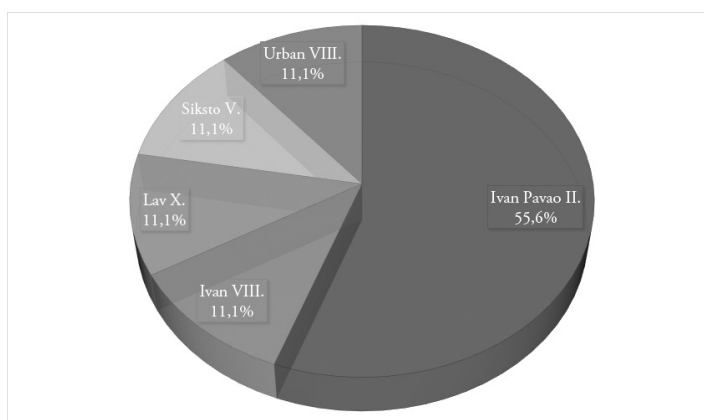

Graf 2.: Zastupljenost ulica i trgova s nazivima papa i biskupa u hercegovačkim gradovima i općinama

Analiza zastupljenosti pojedinoga pape u hodonimima Hercegovine dala je sljedeće rezultate. Na prvome mjestu nalazi se papa Ivan Pavao II. čije ime komemoriraju dva trga i tri ulice u Hercegovini (55,6 % od ukupna broja uličnoga nazivlja u Hercegovini koje nosi ime po papi), dok drugo mjesto dijele pape Ivan VIII., Lav X., Siksto V. i Urban VIII. po kojima je nazvana po jedna ulica u Hercegovini (po 11,1 % od ukupna broja uličnoga nazivlja koje komemorira uspomenu na papu).

Tablica 2. Učestalost pojavljivanja pojedinih papa po gradovima i općinama

Ime	Broj trgova i ulica	Grad/Općina
Ivan Pavao II.	2 trga i 3 ulice	Posušje (trg), Čitluk (trg), Čitluk – dvije ulice (Međugorje i Bijakovići), Ljubuški – ulica
Ivan VIII.	1 ulica	Posušje
Lav X.	1 ulica	Posušje
Siksto V.	1 ulica	Posušje
Urban VIII.	1 ulica	Posušje

Grafikon 3. Međusoban odnos zastupljenosti papa u nazivlju hercegovačkih ulica i trgova

Kao što je spomenuto, u uličnoj nomenklaturi Hercegovine od papa najzastupljeniji je Ivan Pavao II., čije ime nose trgovi u Čitluku i Posušju te tri ulice u Hercegovini (dvije ulice u Općini Čitluk – Međugorje i Bijakovići te ulica u Ljubuškomu – Pregrađe), što sve zajedno čini 55,6 % od ukupno zabilježenih ulica i trgova u Hercegovini koji nose imena po papama i biskupima. Činjenica

da trgovi kao najreprezentativniji dijelovi grada nose imena po „najistaknutijim“ osobama također mnogo govori o mjestu pape Ivana Pavla II. u kolektivnome sjećanju Hrvata u Hercegovini. Hrvatski katolički narod pohodio je pet puta: Zagreb, 10. – 11. rujna 1994.; Sarajevo, 12. – 13. travnja 1997.; Zagreb, Marija Bistrica, Split i Solin, 2. – 4. listopada 1998., kada je u Zagrebu proglasio blaženim kardinala Alojzija Stepinca; Đakovo, Osijek, Dubrovnik, Rijeka, Zadar, 5. – 9. lipnja 2003. U Dubrovniku je tom prigodom 6. lipnja proglasio blaženom Mariju Propetoga Isusa Petković. Drugi posjet pape Ivana Pavla II. hrvatskomu katoličkom narodu u BiH zbio se u Banjoj Luci 22. lipnja 2003., kada je blaženim proglasio Ivana Merza.⁹

Po jedna ulica u Hercegovini čuva uspomene na pape Ivana VIII., Lava X., Siksta V. te Urbana VIII., čija imena komemoriraju ulice u Posušju. Navedeni pape zauzimaju po 3,1 % od ukupno zabilježenih ulica i trgova u Hercegovini koji nose imena po papama i biskupima. Svi ovi pape zauzimaju važno mjesto u povijesti hrvatskoga naroda. Jedan od razloga, zasigurno presudan, zbog čega je papa Ivan VIII. dobio mjesto u navedenim hodonimima proizlazi iz njegova odnosa s knezom Branimirom kojega ovaj papa, kao i hrvatski narod, blagoslivlja u pismu iz 879. godine, a taj je događaj u hrvatskoj historiografiji tumačen kao međunarodno priznanje hrvatske države.¹⁰

Papa Lav X. (1513. – 1521.) također nije iznenađenje u uličnome nazivlju Hercegovine s obzirom na činjenicu da se često ističe kako je ovaj papa u pismu banu Petru Berislaviću iz 1519. godine hrvatski prostor nazvao „predziđem kršćanstva“ (*Antemurale Christianitatis*).¹¹ Papa je bio dobro upoznat s teškim

⁹ O papi Ivanu Pavlu II. i njegovu odnosu prema Hrvatima vidi primjerice: M. Milić, *n. dj.*, str. 279–285; Božo Goluža, *Povijest Crkve*, drugo izdanje, Crkva na kamenu, 2015., str. 462–463; Nedjeljko Ante Ančić (ur.), *Papa u Splitu i Solinu. Drugi pastirski pohod Ivana Pavla II. Hrvatskoj*, Crkva u svijetu, 1998.; Ana Holjevac Tuković – Robert Holjevac, „Uloga Svete Stolice i Ivana Pavla II. u međunarodnom priznanju Republike Hrvatske“, *Bogoslovska smotra*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1, 2019., str. 57–84.

¹⁰ O papi Ivanu VIII. i njegovu odnosu s knezom Branimirom vidi: *Branimirova Hrvatska u pismima pape Ivana VIII.*, (pisma prevela i napomene napisala Mirjana Matijević-Sokol, predgovor napisao Mate Zekan), Književni krug, 1989.; Mirjana Matijević Sokol, „Pisana svjedočanstva o knezu Branimiru“, *Hrvatska revija*, Matica hrvatska, 2, 2018., str. 28–31; Franjo Šanjek, „Uloga papinstva u afirmaciji Hrvatske u ranom srednjem vijeku (7. – 12. st.)“, *Problemi sjevernog Jadrana*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 9, 2009., str. 7–25.

¹¹ Navedena je teza o dobivanju naslova *Antemurale Christianitatis* prihvaćena u široj javnosti, iako u historiografiji postoje različita mišljenja o tome tko je i kada prvi put upotrijebio navedeni izraz. Naime, prvi neupitan slučaj uporabe ovakva izričaja u svezi s Hrvatskom i zaustavljanja daljnjih osmanlijskih prodora vezan je za Krstu Frankopana koji 1523. godine u obraćanju papi Hadrijanu

stanjem hrvatskoga naroda i hrvatskoga prostora koji su Osmanlije opustošile u svakome pogledu. O tome je modruški biskup Šimun Kožičić Benja 1516. godine pred papom Lavom X. održao govor naslovljen *De Corvatiæ desolatione* (*O opustošenoj Hrvatskoj*).¹²

Siksto V. (1585. – 1590.), čije se podrijetlo veže za hrvatske prostore, također se mogao tumačiti kao „logičan“ izbor prilikom (de)nominacije ulica. Naime, ovaj je papa bio sin Hrvata podrijetlom iz Boke Kotorske koji je odselio u Italiju. S njime je rimska biskupska stolica dosegla svoj vrhunac kada su u pitanju unutrašnji autoritet i prestiž u vanjskoj politici. Dao je novo ustrojstvo papinskoj kuriji, uspostavio je 1588. godine 15 kardinalskih kongregacija, neke bijahu nanovo osnovane, a neke reorganizirane. Bio je izvrstan graditelj te je ostavio neizbrisiv trag na urbanome planu Rima. Među ostalim doveo je kraju izgradnju veličanstvene kupole na crkvi sv. Petra prema Michelangelovu projektu te je na Trg sv. Petra s Neronova stadiona dao donijeti impozantan obelisk. Uz već postojeći hrvatski gostinjac, koji je izgrađen 1453. godine, za Hrvate je u središtu Rima podigao crkvu sv. Jeronima i osnovao kaptol, određivši da mu članovi trebaju znati hrvatski jezik. U više navrata obilazio je i nadgledao gradilište crkve sv. Jeronima, a za izgradnju isplatio je 25 000 škuda. Na razne je načine pomagao Hrvatima u borbi protiv Turaka.¹³

Komemoriranje imena pape Urbana VIII. (1623. – 1644.) zasigurno je uvjetovano činjenicama koje govore o njegovim dobrim odnosima s Katoličkom Crkvom u Hrvata. Naime, ovaj je papa s velikim interesom pratio vjerska zbivanja na hrvatskome prostoru te angažirao mnoge Hrvate za različite crkvene i

VI. govori da je „Hrvatska predzide ili dver kršćanstva“. Spomenimo i da se, godinu dana prije na državnome saboru u Nürnbergu, na sličan način izrazio i njegov otac Bernardin u *Govoru za Hrvatsku* navodeći da je „Hrvatska štit i vrata kršćanstva“. Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1997., str. 108, bilj. 152.

¹² M. Milić, *n. dj.*, str. 208-210; Marija Karbić, „Ostaci ostataka“, Mirko Valentić – Lovorka Čoralić (ur.), *Povijest Hrvata, od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*, Školska knjiga, 2005., str. 52-56.

¹³ O papi Sikstu V.: Ratko Perić, „Papa Siksto V. i Hrvati“, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 3, 1985., str. 283-301; Ivan Golub, „Ključna isprava u raspravi o hrvatskom porijeklu pape Siksta V. (o 400. obljetnici sikstinske crkve sv. Jeronima u Rimu)“, *Croatica Christiana periodica*, Katolički bogoslovni fakultet, 20, 1987., str. 93-101; Andrija Mutnjaković, „Arhitektonika pape Siksta V.“, *Analitički Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 27, 2011., str. 177-206; B. Goluža, *n. dj.*, str. 330; M. Milić, *n. dj.*, str. 222-223.

diplomatske poslove za Svetu Stolicu. Također, pružao je pomoć iseljenim Hrvatima, primao hrvatske hodočasnike, donio dekret kojim se na crkvenim sveučilištima, osim dotadašnjih katedri, osniva i ona za „ilirski“ jezik, a za njegova je pontifikata Kongregacija za širenje vjere donijela odluku da se crkvene knjige za slavenska područja tiskaju na glagoljici i bosanici. Posebno je poznata indulgencija koju je 1640. godine podijelio bratovštini sv. Jurja i Tripuna u Mlecima.¹⁴ Ponovo je 1627. godine otvorio Ilirski zavod u Loretu. Franjo Rački ovako niže zasluge pape Urbana VIII. za hrvatski narod: primio je u posjet braću Petra i Nikolu Zrinskoga; podupirao je naše književnike; branio je važnost hrvatskoga značaja Zavoda sv. Jeronima; za slavensku liturgiju osigurao je nove knjige tiskane glagoljicom; surađivao s hrvatskim uglednicima, posebno s isusovcem Bartolom Kašićem, tvorcem prve hrvatske gramatike; u Dalmaciju i Bosnu i Hercegovinu 1642. godine poslao je fra Ivana Tomka Mrnavića i zadarskoga biskupa Oktavijana Garzadora da se upoznaju sa stanjem u tim krajevima.¹⁵ U Rimu je 1627. godine osnovao poseban zavod *Collegio Urbano* (danas čuveno sveučilište Urbanijana) u kojemu su se mladi trebali pripremati za misionarsko služenje. Na tome su sveučilištu i u najnovije vrijeme mnogi Hrvati završili svoje studije.

Što se tiče zastupljenosti imena pojedinoga biskupa u hercegovačkim hodonimima, analizom se došlo do sljedećih rezultata. Na prvome mjestu nalazi se zagrebački nadbiskup i kardinal Alojzije Stepinac čije ime komemorira šest ulica u Hercegovini, odnosno 26,1 % od ukupna broja uličnoga nazivlja u Hercegovini koje nosi ime po biskupima. Drugo mjesto dijele biskupi Rafo Barišić i Petar Čule čija imena nose po tri hercegovačka hodonima, što je 13 % od ukupna broja uličnoga nazivlja u Hercegovini koje komemorira uspomenu na nekoga biskupa. Na trećemu mjestu nalaze se Grgur Ninski i Franjo Kuharić s dvije ulice ili po 8,7 % od ukupna broja ovih hodonima. Na kraju, po jednu ulicu u Hercegovini dobili su biskupi Petar Berislavić, Faust Vrančić, Anđeo Kraljević, Josip Juraj Strossmayer, Paškal Buconjić, Alojzije Mišić i Ćiril Kos

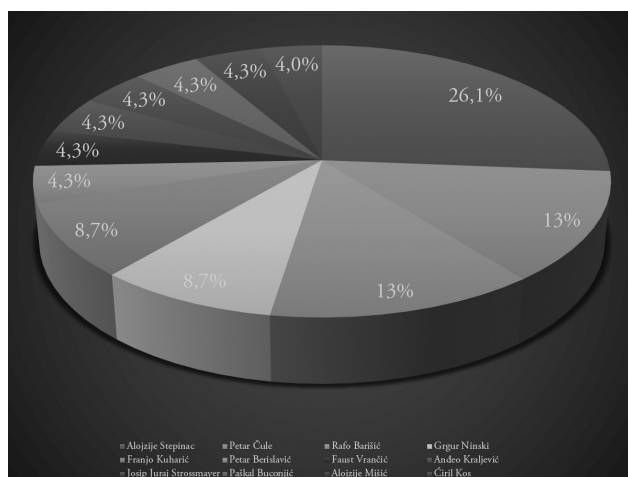
¹⁴ O papi Urbanu VIII. i njegovu odnosu prema Hrvatima s uputom na ostalu literaturu vidi: Juraj Balić - Lovorka Čoralić – Maja Matasović, „Papa Urban VIII. i Hrvati. Tragom indulgencije hrvatskoj bratovštini sv. Jurja i Tripuna u Mlecima (1640.)“, *Croatica Christiana periodica*, Katolički bogoslovni fakultet, 75, 2015., str. 73-88.

¹⁵ Usp. M. Milić, *n. dj.*, str. 231.

(po 4,3 % od ukupna broja hercegovačkih hodonima koji nose ime po nekome biskupu).

Tablica 3. Učestalost pojavljivanja pojedinih biskupa po gradovima i općinama

Ime	Broj ulica i trgova	Grad/Općina
Alojzije Stepinac	6 ulica	Posušje, Široki Brijeg, Mostar, Čitluk (Međugorje), Ljubuški, Neum
Rafo Barišić	3 ulice	Mostar, Široki Brijeg, Posušje
Petar Čule	3 ulice	Mostar, Posušje, Neum
Grgur Ninski	2 ulice	Široki Brijeg, Posušje
Franjo Kuharić	2 ulice	Široki Brijeg, Posušje
Petar Berislavić	1 ulica	Posušje
Faust Vrančić	1 ulica	Posušje
Andeo Kraljević	1 ulica	Široki Brijeg
Josip Juraj Strossmayer	1 ulica	Široki Brijeg
Paškal Buconjić	1 ulica	Mostar
Alojzije Mišić	1 ulica	Široki Brijeg
Ćiril Kos	1 ulica	Široki Brijeg

Grafikon 4. Međusoban odnos zastupljenosti biskupa u nazivlju hercegovačkih ulica i trgova¹⁶

¹⁶ Napominjemo da je pri izračunavanju postotka u međusobnu odnosu zastupljenosti biskupa zaokruživanje na prvu veću decimalu dovelo do neznatna odstupanja u cjelokupnu izračunu (odstupanje od 0,4 %).

Sasvim očekivano, u uličnoj toponimiji Hercegovine od biskupa najzastupljeniji je (a zapravo i na ukupnoj ljestvici analiziranih hodonima) zagrebački nadbiskup i kardinal Alojzije Stepinac (1937. – 1960., zagrebački nadbiskup koadjutor od 1934. godine) čije ime komemorira šest ulica u Hercegovini (Posušje, Čitluk/Međugorje, Široki Brijeg, Ljubuški, Mostar i Neum), što čini 18,8 % od ukupno zabilježenih trgova i ulica koji nose imena po papama i biskupima u Hercegovini. Stepinac je zasigurno jedan od najpoznatijih i najomiljenijih hrvatskih biskupa. U novije je vrijeme njegov život uvelike rasvijetljen, a njegova je biografija zaista impresivna. Ovaj je biskup ponosno stajao i nije pognuo glavu pred totalitarnim komunističkim režimom koji ga je 1946. godine u montiranu procesu osudio na 16 godina zatvorske kazne. Za vrijeme komunističkoga progona papa Pio XII. proglasio ga je kardinalom, a nakon njegove smrti papa Ivan Pavao II., prilikom posjeta hrvatskomu narodu u Mariji Bistrici 1998. godine, proglasio ga je blaženikom.¹⁷ Proces njegove kanonizacije u potpunosti je završen, samo se još čeka službena potvrda Svete Stolice.

Stepinčevu veličinu ovako opisuje biskup Perić:

Oni koji poznaju povijesne prilike misle da se Sveta Stolica u ovim modernim vremenima nikada nije tako zauzela za jednoga čovjeka kao što je to učinila za nadbiskupa i kardinala Stepinca. Nije nam poznato jesu li moderni Pape u ovom stoljeću i za koga upotrebljavali tako značajne i sadržajne pohvale i priznanje kao što su to činili posljednji Vrhovni svećenici za našega Kardinala. Evo nekih izreka i misli:

Za papu Piju XII., koji je zagrebačkoga nadbiskupa uzdigao na kardinalsku čast, Stepinac je neustrašivi nadbiskup koji je 1946. godine odlučio 'govoriti u obranu progonjene Crkve i za slobodu svoga hrvatskog naroda'. On je 'uzor apostolske gorljivosti i kršćanske jakosti'. To je crkveni čovjek s 'izvanrednim zaslugama'. Veliki Pio XII., koji se nije razbacivao pohvalama, kuje u zvijezde Kardinalovu 'hrabrost i krjepost'.

Papa Ivan XXIII. ističe ove karakteristike blagopokojnoga Kardinala: 'Jednostavni i odlični lik oca i pastira Crkve Božje'; 'odličan primjer nesavladive ustrpljivosti'; 'vjerna i pobudna slika Dobroga Pastira'; 'ponos Kardinalskog zbora'. Na svečanoj Misi zaduš-

¹⁷ O kardinalu Alojziju Stepincu više: Eugen Beluhan Kostelić, *Stepinac govori*, Tiskara samostana Apartado, 1967.; Aleksa Benigar, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, drugo izdanje, Glas Koncila - Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1993. (prvo izdanje izišlo u Rimu 1974.); Franjo Kuharić, *Poruke sa Stepinčeva groba*, Glas Koncila, 1990.; Lav Znidarčić, *Alojzije Stepinac. O stotoj godišnjici rođenja*, Matica hrvatska, 1998.; Josip Vraneković, *Dnevnik. Život u Krašiću zasužnjenog nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca*, Postulatura bl. Alojzija Stepinca, 2011.; Juraj Batelja, *Živjeti iz vjere. Duhovni lik i pastirska skrb kardinala Alojzija Stepinca*, Nadbiskupski Duhovni stol, 1990.; Ratko Perić, *Nada koja ne postiđuje*, Crkva na kamenu, 2018.

nici 1960. godine Papa veli: 'Molimo se, da bi sretno došlo do proslave njegova izabranog duha'.

Papa Pavao VI. kao kardinal i nadbiskup u Milanu iznosi ove dvije činjenice i prosudbe: 'Da je Stepinac htio od slobodna i ponosna čovjeka postati slijepo poslušnim slugom marksizma, mogao je postati *velik* predstavnik svoga naroda. On to nije htio, i zato je morao pasti!' Odnosno: 'Stepinac neka nam bude učitelj. Učitelj pouzdanja i dobrote... Nije htio napustiti svoju zemlju, iz ljubavi prema svojoj zemlji'. A kao Papa kaže za Stepinca da je bio i ostao 'herojski vjeran'.

Papa Ivan Pavao II. u svome telegramu kardinalu Palazziniju, pročelniku Kongregacije za proglašenje svetaca, piše: 'živa ostaje uspomena na njegovo (tj. Kardinalovo) uzorno svjedočanstvo vjere i na njegovo velikodušno biskupsko služenje'.¹⁸

Papa Benedikt XVI. u pobudnici *Verbum Domini (Riječ Gospodnja)*, izdanj 30. rujna 2010., iz dvotisućljetne crkvene povijesti ističe 16 imena koja su se istaknula kao „iznimni i uzorni ne samo slušatelji nego i izvršitelji Riječi Božje u svome životu i poslanju“, a među njima je i ime Alojzija Stepinca, zagrebačkoga nadbiskupa i kardinala, kao Kristova svjedoka i „mučenika pred bezbožnim komunizmom“. Navest ćemo ta imena kako bi bilo jasnije u kakvu se društvu našao kardinal Stepinac: sv. Antun (251. – 357.), sv. Bazilije Veliki (329. – 379.), sv. Benedikt (480. – 547.), sv. Dominik (1170. – 1221.), sv. Franjo Asiški (1181. – 1226.), sv. Klara Asiška (1193. – 1253.), sv. Ignacije Lojolski (1491. – 1556.), sv. Terezija Avilska (1515. – 1582.), sv. Ivan Marija Vianney (1786. – 1859.), sv. Ivan don Bosco (1815. – 1888.), sv. Terezija iz Lisieuxa (1873. – 1897.), sv. Pio iz Pietrelcine (1887. – 1968.), sv. Josemaria Escrivà (1902. – 1975.), sv. Terezija iz Kalkute (1910. – 1997.), sv. Terezija Benedikta (1891. – 1942.), bl. Alojzije Stepinac (1898. – 1960.).¹⁹

Kardinal Gerhard Ludwig Müller, prefekt Kongregacije za nauk vjere, o kardinalu Stepincu kaže:

Blaženi kardinal Alojzije Stepinac, zagrebački nadbiskup, koji je za biskupsko geslo odabrao *In te Domine speravi* (U tebe se, Gospodine, uzdam), malo prije smrti zbog mučeništva kojemu ga je između 1946. i 1960. podvrgnuo novi komunistički režim u njegovoj zemlji, proročki je izjavio kako država utemeljena isključivo na materijalnim načelima ne može opstati. Drugom prigodom, tijekom svojega zatočeništva u Krašiću, kada su ga pitali za njegovu pastirsku aktivnost u životu pod nadzorom, rekao je da je samo izvršavao svoju dužnost: 'Trpjeti i raditi za Crkvu'.

¹⁸ Usp. R. Perić, *Nada koja ne postiđuje*, str. III.

¹⁹ Usp. *isto*, str. 17-21.

Ta slava plemenitoga hrvatskog naroda, čovjek duboke vjere i 'svetac koji je na poseban način ostvario Božju riječ u svojem životu i djelovanju' (BENEDIKT XVI., *Verbum Domini*, 48), pokazao nam je da čak i u najtežoj političkoj situaciji, ako pripadamo kršćanskoj stvaralačkoj manjini, možemo u Bogu pronaći milost i savjet koji su potrebni kako bismo donijeli ispravnu odluku, izdržali nevolje, oprostili neprijateljima te prosvijetlili ostatak društva znakovima stvarne nade. U današnje vrijeme neki će pokušati uzaludno omalovažiti i oklevetati njegov veličanstven lik, iznova otvarajući rane njegova mučeništva, ali mislim da je to put koji je Providnost pripremila kako bi održala živim sjećanje na njega i kako bi ubrzala puno priznanje svetosti toga uzornog Pastira. Svaki dobronamjeren čovjek ostat će zadivljen njegovom privrženosti istini, njegovim životnim poštenjem i njegovim služenjem pomirenju, i na ekumenskomu polju. Mi katolici, međutim, uza sve divljenje, pozvani smo i na zajedništvo života, molitve i bogoštovlja s njim. U tomu smislu izričem želju da se njegov grob u prezbiteriju zagrebačke katedrale pretvori u važno središte međunarodnoga hodočašća koje će privući mnoge vjernike, posebice pastire, da mole i časte toga mučenika slobode savjesti u vršenju pastoralne ljubavi.²⁰

Iz navedenoga vidi se kakav ugled ima kardinal Stepinac u svijetu i u Katoličkoj Crkvi, pa nije čudno što ga hrvatski narod, kako u Republici Hrvatskoj tako i u BiH, ističe kao svoj ponos, između ostaloga, nazivajući ulice i trgove njegovim imenom.

S obzirom na to da po tri ulice u Hercegovini nose njihova imena, drugo mjesto po spominjanju u nazivima ulica u hercegovačkim gradovima i općinama dijele biskupi Rafo Barišić i Petar Čule, odnosno po 9,4 % od ukupna broja hodonima koji nose ime po papama i biskupima. Naime, po biskupu Rafi Barišiću nazvane su ulice u Mostaru, Širokome Brijegu i Posušju. Činjenice da je riječ o prvome biskupu Hercegovačkoga vikarijata koji je djelovao u vremenu osmanlijske vlasti boreći se za bolji položaj katolika svakako su utjecale na dobiveno mjesto u uličnoj toponimiji. Ratko Perić o biskupu Barišiću kaže:

Po usmenu dogovoru s Kongregacijom za širenje vjere u siječnju 1846. zatim i u pisanu obliku 29. travnja iste godine, zadobivši već u ožujku od visoke porte u Carigradu ferman, mogao je ući u Mostar i zakonito započeti svoje apostolsko djelo u Hercegovini. Već sljedeće godine, 7. travnja 1847., biskup je Barišić blagoslovio kamen temeljac biskupske rezidencije s kapelicom u Vukodolu na jugozapadnom izlazu iz Mostara. Impozantna zgrada doprla je, iako u ruševnu stanju, do naših dana, vapeći za obnovom. Odcijepio je župu Mostar od Mostarskoga Graca, 1849. (...) Ostal će zapamćen kao hrabar, čestit, inteligentan i popularan biskup. Bio je nedostižna talenta i još nedostižnije energije. Punu 31 godinu upravljao je najprije Bosnom zatim Hercegovinom, kao jedini biskup na cijelom be-ha terenu.²¹

²⁰ Gerhard Ludwig Müller, *Razgovor o nadi*, Verbum, 2016., str. 189.

²¹ Ratko Perić, *Da im spomen očuvamo*, Crkva na kamenu, 2000., str. 42 (cijeli osvrt: str. 40-43). O Rafi Barišiću više u studiji: Petar Vrankić, *La Chiesa cattolica nella Bosnia ed Erzegovina al tempo del*

Ime biskupa Čule komemorirano je u ulicama u Mostaru, Posušju i Neumu. Mostarsko-duvanjski biskup i upravitelj Trebinjsko-mrkanske biskupije Petar Čule jedan je od najpoznatijih hercegovačkih biskupa. Svojim djelovanjem za vrijeme komunističke Jugoslavije, bez obzira na sve poteškoće te dugogodišnju zatvorsku kaznu (osuđen na 11 i pol godina), ostao je dosljedan onomu što je propovijedao. Zbog njegova života i držanja prilikom komunističkoga progona nazvan je „hercegovačkim Stepincem“²². Lav Znidarčić o biskupu Čuli kaže: „Kakva paradoksalna situacija: jedini biskup u Vrhbosanskoj metropoliji podnosi težak zatvor, jer brani Crkvu, vjeru i ljudska prava, a istovremeno u toj metropoliji sitne duše i mali ‘račundžije’ kolaboriraju s komunističkom vlašću i pokušavaju svojim izjavama prevariti vjernike i svjetsku javnost kako je, što se tiče položaja Crkve i vjere ‘sve u redu’!“²³

U svome pismu predsjedniku Republike biskup Čule kaže: „Kao kuriozum Zenice navodim ovdje riječi, koje mi je uputio jedan potpukovnik UDB-e na 25. marta 1950. Došao je u moju ćeliju sa nekoliko drugih oficira i bez ikakva uvoda rekao: ‘Pogriješili smo, što te nismo likvidirali 1945., ali još uvijek imamo vremena, da to učinimo’“.²⁴ U zatvoru je biskup Čule pretrpio strahovitu torturu, čak su ga pokušali likvidirati s ostalim zatvorenicima u transportu iz Zenice u Srijemsku Mitrovicu. Doživljavao je udarce s raznih strana, ali je ostao dosljedan u svojim životnim stajalištima i u vođenju biskupije. Sve navedeno zasigurno je utjecalo na komemoriranje biskupa Čule u ovim hercegovačkim hodonimima.

Na trećemu mjestu nalaze se Grgur Ninski i Franjo Kuharić čija imena nose ulice u Širokome Brijegu i Posušju (po 6,3 % u ukupnu broju uličnoga nazivlja u Hercegovini koje komemorira uspomenu na pape i biskupe). Biskup Grgur Ninski (10. stoljeće) bio je suvremenik kralja Tomislava koji se borio za metropolitansku čast na crkvenome saboru 925. godine. Nakon što je pak za nadbi-

vescovo fra Raffaele Barišić (1832-1863), Università Gregoriana Editrice, 1984. Osnovni podatci mogu se naći i u: Robert Jolić, *Leksikon hercegovačkih franjevacā*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM - Franjevačka knjižnica Mostar: RECIPE, 2011., str. 54-56.

²² O biskupu Čuli u posljednje vrijeme mnogo je pisano. O njegovu životu i djelovanju s uputama na ostalu literaturu vidjeti u: Ante Luburić – Ratko Perić (prir.), *Za kraljevstvo Božje. Život i djelo nadbiskupa dra Petra Čule*, Zbornik radova sa Studijskog dana, Mostar, 16. lipnja 1990., Biskupski ordinarijat Mostar, 1991.; Marina Beus, *Kolar između srpa i čekića*, Crkva na kamenu, 2019.

²³ Lav Znidarčić, „Biskup Čule u zatvoru i zatočeništvu“, *Za kraljevstvo Božje*, A. Luburić - R. Perić (prir.), Biskupski ordinarijat Mostar, 1991., str. 123.

²⁴ Usp. L. Znidarčić, „Biskup Čule u zatvoru i zatočeništvu“, str. 198.

skupa izabran splitski biskup Ivan, Grgur ulaže žalbu te se na crkvenome saboru 928. godine donosi odluka da se Ninska biskupija ukinе. Iako je na istome saboru Grguru Ninskomu ponuđeno da bira jednu od tri biskupije (Sisačka, Skradinska i Delmitanska), papa mu dodjeljuje Skradinsku, nakon čega se ovaj biskup više ne spominje u povijesnim vrelima. Razlozi zbog kojih je Grgur Ninski dobio mjesto u uličnoj toponimiji Hercegovine zasigurno leže u tome što se u hrvatskoj historiografiji prikazuje kao borac za glagoljicu i slavenski jezik u bogoslužju.²⁵

Zagrebački nadbiskup i kardinal Franjo Kuharić (1970. – 1997.) u hrvatskome narodu ostao je u sjećanju kao veliki moralni autoritet u teškim vremenima borbe za hrvatsku samostalnost. Na službenoj stranici Zagrebačke nadbiskupije o kardinalu Kuhariću, uz ostalo, piše i ovo:

Franjo Kuharić uvijek je ustajao i ustrajao u obrani vjere, prava pojedinca, inzistirajući na pravednosti i temeljnim načelima u doba komunizma, ali i u Domovinskom ratu. Ostajući trajno na načelima vjere kardinal F. Kuharić branio je pravo Hrvatske na njezinu samostalnost, ali je i s krajnjom otvorenošću ustajao na obranu potlačenih, naglašavajući kršćanska načela pravednosti i ljubavi. U svojem četvrtstoljetnom nadbiskupovanju doživio je uspostavu neovisne i međunarodno priznate države Hrvatske, postao je prvi predsjednik prve Hrvatske biskupske konferencije i pripala mu je čast da kao prvi hrvatski crkveni dostojanstvenik ugosti jednoga rimskog prvosvećenika papu Ivana Pavla II., na hrvatskom tlu, prigodom prvog papina dolaska u Hrvatsku.²⁶

Na kraju, kako je spomenuto, po jednu ulicu u Hercegovini (odnosno po 3,1 % u ukupnu broju hodonima koji nose naziv pape ili biskupa) dobilo je sedam biskupa, i to Petar Berislavić i Faust Vrančić (u Posušju), Paškal Buconjić (u Mostaru) te Anđeo Kraljević, Josip Juraj Strossmayer, Alojzije Mišić i Ćiril Kos (u Širokome Brijegu). Ovi biskupi također nisu veliko iznenađenje u uličnoj nomenklaturi Hercegovine.

Petar Berislavić, vespremski biskup, vranski prior i ban, rođen u Trogiru 1475. godine, imao je zavidnu crkvenu, političku te vojnu karijeru. Vespremskim biskupom imenovan je 1512. godine. No, u hrvatskome narodu zasigurno je jedan od najpoznatijih hrvatskih banova (1514. – 1520.) koji se istaknuo

²⁵ O Grguru Ninskome više: Franjo Šanjek (ur.), *Povijest Hrvata, I., Srednji vijek*, Školska knjiga, 2003., str. 145-149. O stvaranju mita o Grguru Ninskom vidjeti: Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Hrvatska sveučilišna naklada, 1994., str. 159-198.

²⁶ O Franji Kuhariću više: <http://www.zg-nadbiskupija.hr/nadbiskupija/zagrebacki-nad-biskupi/franjo-kuharic-kardinal-1970-1997> (27. IX. 2020.); Miroslav Akmađža, *Franjo Kuharić, Kardinal i vlast*, Profil knjiga, 2020.

u obrani hrvatskih prostora od osmanlijskih napada. Njegovo sudjelovanje u borbama protiv Osmanlija kao i uloga koju mu historiografija pripisuje u naslovu „predziđe kršćanstva“²⁷ zasigurno su razlozi njegova komemoriranja u hodonimima Posušja.

Jedna ulica u Posušju čuva uspomenu na Fausta Vrančića, poznatoga hrvatskog polihistora i izumitelja, iz čijega je bogata životopisa zasigurno manje poznato njegovo biskupstvo (za čanadskoga biskupa potvrđen je 1600., a biskupske se časti odrekao 1608. godine). Budući da je ostavio neizbrisiv trag u mnogim znanostima (od njegovih brojnih djela najpoznatija su *Machinae novae* i *Dictionarium*), hrvatski narod komemorira njegovo ime u različitim institucijama i hodonimima, što je, po svemu sudeći, slučaj i s Općinom Posušje.²⁸

Biskup Anđeo Kraljević, nasljednik biskupa Barišića, imenovan je apostolskim vikarom u Hercegovini 7. prosinca 1864. godine, a posvećen je za biskupa u Zadru 25. ožujka 1865. godine. Blagoslovio je temelje katedrale sv. Petra i Pavla u Mostaru 1866.; otvorio je katoličku školu 1866.; osnovao je tiskaru 1871. godine. Bio je velik branitelj prava svoga hrvatskog naroda pred osmanskom silom.²⁹ Njemu pripadaju najveće zasluge za izgradnju franjevačkoga samostana na Širokome Brijegu 1844. godine, što je zasigurno bilo presudno pri nominaciji ulične nomenklature u ovome hercegovačkom gradu.³⁰

Paškal Buconjić je nakon uspostavljanja redovite crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini 1881. godine imenovan prvim biskupom Mostarsko-duvanjske biskupije, a od 1890. godine pod njegovom je upravom bila i Trebinjsko-mr-

²⁷ Usp. Joško Zaninović, „Kako je biskup, ban i vranski prior Petar Berislavić pribavio Hrvatskoj naslov ‘predziđe kršćanstva’“, *Croatica Christiana periodica*, Katolički bogoslovni fakultet, 33, 1994., str. 109-134; Miroslav Palameta, „Narativ o bitki kod Dubice 1513. godine iz Životopisa Petra Berislavića fikcionalna je priča“, *Hercegovina*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru - Studij povijesti, 1 (26), treća serija, 2015., str. 135-152; Eduard Peričić, „Ban Petar Berislavić“, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 3, 1971., str. 258-266; Ivan Tomko Mrnavić, *Vita Petri Berislavi - Životopis Petra Berislavića*, priredila Tamara Tvrtković, Hrvatski institut za povijest - Muzej grada Trogira, 2008.

²⁸ O Faustu Vrančiću: Zrinka Blažević, „Faust Vrančić (1551.-1617.) i intelektualna kultura njegova doba“, *Povijesni prilozi*, Hrvatski institut za povijest, 52, 2017., str. 53-66; Iva Kurelac, „Oporuka Fausta Vrančića iz ostavštine plemićke obitelji Draganić-Vrančić u Državnom arhivu u Rijeci“, *Croatica Christiana periodica*, Katolički bogoslovni fakultet, 71, 2013., str. 41-67; *Faust Vrančić i njegovo doba. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanoga u povodu 400. obljetnice objavljivanja Novih strojeva Fausta Vrančića*, 22. - 23. rujna 2015., Marijana Borić - Zrinka Blažević - Bojan Marotti (ur.), Memorijalni centar, 2018.

²⁹ R. Perić, *Da im spomen očuvamo*, str. 44 (cijeli osvrt: str. 44-46).

³⁰ O biskupu Anđelu Kraljeviću s uputom na drugu literaturu: R. Jolić, *n. dj.*, str. 203-205.

kanska biskupija. U vrijeme svoje biskupske službe izdašno je, uz ostalo, pomagao i kulturnu djelatnost Hrvata katolika u Hercegovini. Blagoslovio je 1890. godine temeljni kamen samostana u Mostaru, a samostan je izgrađen „na mjestu prijašnje župne kuće, uz koju je bila podignuta katedralna crkva“³¹. Marko Perić, uz ostalo, o biskupu Buconjiću kaže:

Biskup Buconjić se, u svoje doba, žarko zauzimao za glagoljicu. To treba spomenuti kao njegov put i želju za obnovom i proširenjem hrvatske svijesti u novim okolnostima u duhu Ćirilo-Methodske ideje koju je već prije njega zastupao nadbiskup Stadler. (...) Koliko je pak štovanje uživao biskup Buconjić kod svojih prijatelja i domoljuba pokazalo je i to što su se rodoljubi u najtežim stvarima i časovima obraćali biskupu Buconjiću radi savjeta, dogovora i pomoći.³²

Biskup Josip Juraj Strossmayer (1850. – 1905., imenovan đakovačko-srijemskim biskupom 18. studenoga 1849., a za biskupa posvećen u Beču tek 8. rujna 1850.) jedan je od najuglednijih biskupa u hrvatskome narodu te jedan od najpoznatijih Hrvata u 19. i početkom 20. stoljeća. Prije biskupskoga imenovanja bio je sveučilišni profesor, dvorski kapelan i ravnatelj zavoda Augustineum u Beču. Biskupsko mu je geslo bilo: „Sve za vjeru i domovinu.“ Mnogo je učinio za svoju biskupiju, ali i za cijeli hrvatski narod. Graditelj je velebnih katedrala u Đakovu. Bio je aktivan sudionik Prvoga vatikanskoga koncila (1870.). Njegovim zalaganjem i obilnom novčanom pomoći u Zagrebu je utemeljena Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (1866.), koja od 1992. godine nosi naziv Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Akademiji je ostavio i vlastitu Galeriju slika starih majstora. Na njegov je prijedlog Hrvatski sabor 1861. godine pokrenuo pitanje osnutka Hrvatskoga sveučilišta u Zagrebu, koje je njegovom zaslugom i materijalnom potporom otvoreno 1874. godine. Osim toga, pomagao je, moralno i materijalno, izgradnju i rad mnogih hrvatskih gimnazija i drugih srednjih škola ustanovivši vlastitu zakladu za pomoć siromašnim đacima. Pomagao je katolike u Bosni i Hercegovini, kako prije tako i nakon njezine okupacije koju je izvela Austro-Ugarska Monarhija 1878. godine. Nadbiskup Srakić za Strossmayera kaže: „Bez poznavanja lika i djela Josipa Jurja Stro-

³¹ R. Perić, *Da im spomen očuvamo*, str. 48 (cijeli osvrt: str. 48-49).

³² Marko Perić, „Život i rad mostarsko-duvanjskih i trebinjsko-mrkanskih biskupa u zadnjih 100 godina“, *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX i XX stoljeću. Povijesno-teološki simpozij prigodom stogodišnjice ponovne uspostave redovite hijerarhije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1. i 2. srpnja 1982.*, Petar Babić - Mato Zovkić (prir.), Vrhbosanska visoka teološka škola, 1986., str. 280 (cijeli osvrt: str. 275-281). O biskupu Buconjiću također vidi: R. Jolić, *n. dj.*, str. 80-82.

ssmayera nemoguće je razumjeti hrvatsko crkveno-političko i kulturno biće s kraja 19. i početka 20. Stoljeća.³³ Sve ovo govori o Strossmayerovoj veličini pa nije čudno što se njegovo ime našlo i u nazivima ulica u Hercegovini.

Mostarsko-duvanjski biskup Alojzije Mišić (1912. – 1942.) bio je član provincije Bosne Srebrene. Roditelji su mu iz Dobriča (Široki Brijeg) odselili u Bosansku Gradišku gdje se on rodio. Za vrijeme njegove tridesetogodišnje biskupske službe u Hercegovini osnovano je 14 novih župa te su sagrađene 23 crkve.³⁴ O biskupu Mišiću u svome kratkom osvrtu Marko Perić piše:

Njegovo biskupovanje u Hercegovini otpočinje u teško vrijeme. Tu je svršetak ratnog stanja, pa otpočinjanje I. svjetskog rata koji će trajati sve do 1918. g. To rano doba ostavlja teške posljedice i u životu samoga biskupa Mišića, a pogotovo njegovih vjernika u Hercegovini. Narod se polagano rješava svih onih posljedica ratnog stanja. Život se ipak razvijao i on je tražio da se i na području Hercegovine osnivaju nova pastoralna središta – nove župe.³⁵

Đakovačko-srijemski biskup Ćiril Kos (1974. – 1997.) svojim je neumornim radom i svojom ljubavlju prema Katoličkoj Crkvi ostavio zapažen trag, ne samo u svojoj biskupiji nego i šire. Dok je bio duhovnik u đakovačkome bogoslovnom sjemeništu 1959. godine, sa skupinom profesora i bogoslova optužen je zbog „širenja šovinizma“. Bio je osuđen na sedam godina zatvora, pa mu je kazna smanjena na pet, a u zatvoru je proveo dvije i pol godine. Tu svoju osudu znao je komentirati: „Nisam se prepoznao dva puta u životu: kad sam proglašen i osuđen kao državni i narodni neprijatelj i kad sam proglašen počasnim doktorom Katoličkog bogoslovnog fakulteta.“³⁶

³³ O Josipu Juraju Strossmayeru: Marin Srakić, „Biskup Josip Juraj Strossmayer (1850.-1905.) Sve za vjeru i za domovinu“, <http://djos.hr/wp-content/uploads/2014/04/04-02-ispravno-stross.pdf> (26. IX. 2020.); M. Vidović, *n. dj.*, str. 134-135. Opširnije vidjeti u: Vladimir Koščak, *Josip Juraj Strossmayer, političar i mecena*, Revija, Izdavački centar Otvorenog sveučilišta Osijek, 1990.; Željko Pavić i dr. (ur.), *Znanstvene, kulturne i umjetničke politike - europski realiteti: 200 obljetnica rođenja Josipa Jurja Strossmayera, Zbornik radova 2. međunarodnog interdisciplinarnog znanstvenog skupa (Osijek, 18. i 19. svibnja 2015.)*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, 2016.

³⁴ Tomo Vukšić, „Mostarski biskup Alojzije Mišić (1912.-1942.) za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Prilog proučavanju međucrkvenih i međunacionalnih odnosa“, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 2, 2006., str. 223; M. Perić, *n. dj.*, str. 281-285. Kratak životopis Alojzija Mišića: R. Jolić, *n. dj.*, str. 272-273; R. Perić, *Da im spomen očuvamo*, str. 50-51.

³⁵ M. PERIĆ, *n. dj.*, str. 282.

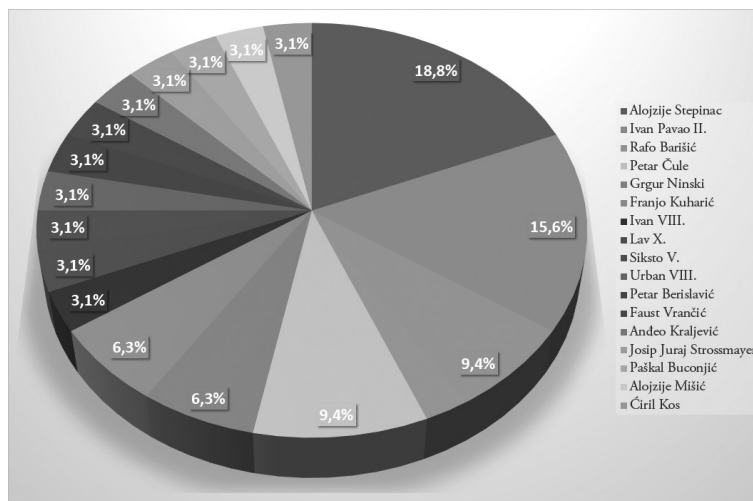
³⁶ Više o životu i djelovanju Ćirila Kosa: Marin Srakić, „Mons. Ćiril Kos, biskup - život i djelo“, *Diacovensia: teološki prilozi*, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, 1, 2003., str. 143-164.

KOMEMORIRANJE PAPA I BISKUPA U HODONIMIMA HERCEGOVINE

Na kraju pogledajmo kakav je međusoban odnos zastupljenosti papa i biskupa u hercegovačkim hodonimima.

Tablica 4. Učestalost pojavljivanja pojedinih papa i biskupa po gradovima i općinama

Ime	Broj ulica i trgova	Grad/Općina
Alojzije Stepinac	6	Posušje, Čitluk (Međugorje), Široki Brijeg, Ljubuški, Mostar, Neum
Ivan Pavao II.	5	Posušje (trg), Čitluk (trg i dvije ulice – Međugorje i Bijakovici), Ljubuški
Rafo Barišić	3	Mostar, Široki Brijeg, Posušje
Petar Čule	3	Mostar, Posušje, Neum
Grgur Ninski	2	Široki Brijeg, Posušje
Franjo Kuharić	2	Široki Brijeg, Posušje
Ivan VIII.	1	Posušje
Lav X.	1	Posušje
Siksto V.	1	Posušje
Urban VIII.	1	Posušje
Petar Berislavić	1	Posušje
Faust Vrančić	1	Posušje
Andeo Kraljević	1	Široki Brijeg
Josip Juraj Strossmayer	1	Široki Brijeg
Paškal Buconjić	1	Mostar
Alojzije Mišić	1	Široki Brijeg
Ćiril Kos	1	Široki Brijeg

Grafikon 5. Međusoban odnos papa i biskupa u hercegovačkim hodonimima³⁷

Zaključak

Promjene vlasti 90-ih godina prošloga stoljeća i na hercegovačkome prostoru s većinski hrvatskim katoličkim pučanstvom donijele su, između ostaloga, izmjene i u uličnoj nomenklaturi. Kako je riječ o prostoru s većinski hrvatskim stanovništvom te činjenici da lokalnu vlast obnašaju pripadnici hrvatskih nacionalnih stranaka, isticana su nacionalna obilježja kao i ona koja upućuju na katolički identitet ovoga naroda, pa su slijedom toga birana i imena ulica i trgova. Provedena analiza zastupljenosti pojedinih papa i biskupa u najnovijoj uličnoj nomenklaturi na području Hercegovine kao jednoga segmenta hercegovačkih hodonima upućuje na zaključak kako su predlagači naziva ulica i trgova kao jedan od ciljeva imali i jačanje kolektivnoga identiteta hrvatskoga naroda na ovome prostoru.

Naime, u uličnoj toponimiji Hercegovačko-neretvanske županije i Županije Zapadnohercegovačke zastupljeno je pet papa i dvanaest biskupa, i to u šest hercegovačkih gradova i općina s većinski hrvatskim stanovništvom. Većina ovdje navedenih papa i biskupa u uličnoj onomastici na neki način upućuje na

³⁷ Napominjemo da je pri izračunavanju postotka u međusobnu odnosu zastupljenosti papa i biskupa u hercegovačkoj hodonimiji zaokruživanje na prvu veću decimalu dovelo do neznatna odstupanja u cjelokupnu izračunu (odstupanje od 0,1 %).

hrvatsku samostalnost i neovisnost. Iznimka su Faust Vrančić (znanstvenik) i Petar Berislavić (ban). Prvoga se hrvatski narod sjeća, prije svega, zbog njegova doprinosa znanosti, a drugoga zbog uspješne borbe protiv Osmanlija. Činjenica da dva trga u Hercegovini nose papino ime kao i to da je nekoliko ulica koje nose imena papa i biskupa smješteno u centru ili oko gradskoga središta također je, prema mišljenju službene vlasti, vrlo jasan indikator njihove važnosti.